

KONFERENCJE

DOI: 10.48261/pis203527

PATRYK PLESKOT

Instytut Pamięci Narodowej

ORCID: 0000-0001-5627-8325

INSTRUKCJA INSTALACJI RZĄDÓW. SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI „»WŁADZY RAZ ZDOBYTEJ...« POCZĄTKI SYSTEMU KOMUNISTYCZNEGO W POLSCE 1944–1947”, RZESZÓW 23–25 PAŹDZIERNIKA 2019 R.

Rzeszowski oddział Instytutu Pamięci Narodowej postanowił uczcić 75. rocznicę początków instalowania komunistycznej władzy w Polsce dużą, trzydniową konferencją naukową, której celem stało się ukazanie różnorodnych kontekstów kilkuletniego procesu przejmowania rządów na ziemiach polskich przez ekipę, która wprawdzie miała niewielkie poparcie społeczne, ale za to mogła liczyć na bezpośrednią pomoc Związku Sowieckiego¹. Proces ten wiązał się ze skomplikowaną, wręcz finezyjną problematyką (zwłaszcza w kontekście międzynarodowym i geopolitycznym), ale jednocześnie był prostą, brutalną grą nastawioną na polityczne, a często i fizyczne wyeliminowanie przeciwnika: zarówno legalnej opozycji politycznej, jak i „zbrojnych band” walczących w lasach z bronią w ręku.

Organizatorzy słusznie, choć z pewnym (nieuniknionym) uproszczeniem określili ramy chronologiczne konferencji na lata 1944–1947, modyfikując tym samym klasyczny już schemat zdefiniowany przez Krystynę Kersten². W kontekście tematu głównego pierw-

¹ W ramach wprowadzenia do tej niezwykle bogatej problematyki warto sięgnąć choćby do: *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012.

² K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, różne wydania; ostatnie wydanie z wprowadzeniem Andrzeja Friszkego i redakcją Beaty Bińko ukazało się w 2018 r. staraniem Instytutu Studiów Politycznych PAN.

szą datę można skojarzyć przede wszystkim z przekroczeniem granic II RP przez Armię Sowiecką, akcją „Burza” i proklamowaniem „Polski lubelskiej”, a drugą – ze sfałszowanymi wyborami sejmowymi, ucieczką Stanisława Mikołajczyka i faktycznym rozbiem głównego nurtu podziemia zbrojnego. Wokół tych dat oscyływały wygłoszone na konferencji referaty.

Jak to często przy dużych imprezach bywa, część obrad (ale nie dominująca) odbywała się w systemie sesji równoległych. Ma to swoje plusy (pozwala zmieścić więcej wystąpień w krótszym czasie), ale i wady: uniemożliwia wysłuchanie wszystkich referentów i zmusza do dokonywania selekcji. Organizatorzy zaakceptowali aż 45 referatów (niektórym prelegentom nie udało się ostatecznie przybyć), co pokazuje duży rozmach tego wydarzenia, a jednocześnie zainteresowanie, jakie wzbudziło w środowisku naukowym.

Nie ma tu miejsca na omawianie każdego z wystąpień. Konferencję otworzyło trzech panelistów, których zadaniem było zapewne zarysowanie najważniejszych – dla organizatorów – obszarów tematycznych konferencji. Prof. Krzysztof Tarka omówił zagadnienie stosunku rządu RP na uchodźstwie do sytuacji w Polsce tuż przed i tuż po zakończeniu II wojny światowej. Ks. prof. Stanisław Nabywaniec i ks. dr Jan Rogula skupili się na wątku diecezji przemyskiej w analogicznym okresie. W ten sposób położyli akcent na lokalny kontekst całej problematyki. W tym zestawieniu nieco trudniej wyjaśnić obecność dr. Wojciecha Marciniaka, który omówił interesujący i wskazujący na wiele istotnych obszarów, ale jednak dość wąski tematycznie (*case study*: okoliczności odwołania Henryka Raabego ze stanowiska polskiego ambasadora w Moskwie w 1946 r.³). Wydaje się, że referat ten lepiej odnalazłby się w dalszych częściach obrad.

Druga sesja ogólna została poświęcona podziemiu niepodległościowemu (głównie w kontekście lokalnym), ze szczególnie interesującym wystąpieniem współorganizatora konferencji, dr. Mirosława Surdeja, na temat zwalczania bandytyzmu przez antykomunistyczne oddziały zbrojne na terenie Rzeszowszczyzny. Po tej sesji odbyły się dwa panele równoległe, których tematem przewodnim stały się różnorodne wątki związane z komunistycznym aparatem represji, uwzględniające zarówno wewnętrzną organizację i ewolucję poszczególnych jednostek UB czy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, jak i wymiar (nie)sprawiedliwości, instytucje państwowe czy partię.

Pierwszy dzień imprezy zakończyły obrady plenarne poświęcone bardzo ważnemu i stosunkowo dobrze już rozpoznanemu badawczo zagadnieniu „referendum ludowego” z czerwca 1946 r.⁴ Prelegenci starali się potraktować je w sposób niesztampowy: dr Wojciech Łukaszewski omówił tę problematykę od strony propagandy, natomiast dr Marzena Grosicka przyjrzała się kontekstowi lokalnemu (Kielecczyźnie).

Drugi dzień konferencji rozpoczęły po raz kolejny wspólne obrady, których tematem przewodnim stała się sowietyzacja kultury i sztuki. Pomimo że nie osiągnęła ona w interesującym okresie takich rozmiarów, jak w czasach stalinowskich, to od samego początku zaliczała się do podstawowych celów komunistów, choć nie od razu manifestowanych.

³ Por. M. Kruszyński, *Henryk Raabe – organizator i pierwszy rektor Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1944–1948)*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja” 2012, nr 1, s. 59–87.

⁴ Zob. m.in. C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.

Zjawisko to omówił m.in. Bartosz Kuświk, posługując się bardzo interesującym, choć jednostkowym i dość wąskim przykładem Centralnej Akcji Szkoleniowej nad Turawą.

Następnie po raz drugi prelegenci musieli się rozdzielić: część została włączona do sesji poświęconej nauce i szkolnictwu (tu szczególnie ciekawy okazał się referat dr. hab. Tadeusza Pawła Rutkowskiego o polityce Polskiej Partii Robotniczej wobec świata nauki), a pozostali przyjrzeni się bardzo szerokiej tematyce postaw społecznych wobec instalowania władzy przez komunistów. Nie sposób było rzecz jasna wyczerpać tej problematyki, referaty mogły podejmować ją jedynie „punktowo” i bez tematycznej konsekwencji. Oryginalną optykę obrała m.in. Urszula Ardziach w wystąpieniu zatytułowanym „Polska pierwszych lat powojennych oczami dzieci wracających z »Zachodu«”.

Po przerwie kontynuowano obrady w dwóch równoległych sesjach. Pierwsza zajęła się równie zróżnicowaną tematyką gospodarczą (od wątków polityki zatrudnienia po nacjonalizację branży rybnej), a druga – procesami „utrwalania władzy ludowej” w kontekście lokalnym. Wątki te pojawiały się już wcześniej, teraz zostały omówione na przykładzie Tomaszowa Mazowieckiego, Piły i Przeworska.

Ostatni dzień konferencji otworzył wspólny panel poświęcony jakże ważnej i budzącej do dziś emocje kwestii narodowościowej⁵. Tutaj omówiono ją tylko pokrótce, przede wszystkim na przykładzie polityki władz polskich wobec mniejszości ukraińskiej, a także trudnej sytuacji Polaków we Lwowie.

Obrady zakończyły dwie sesje równoległe: jedna powracała do problematyki propagandy, omawiając inne wątki niż „referendum ludowe” (m.in. akcję „Tydzień Ziemi Odzyskanych” jako przykład prób propagandowej legitymizacji władz). Druga sprawiała wrażenie utworzonej nieco sztucznie, na zasadzie zgromadzenia referatów, które tematycznie trudno było dołączyć do innych. Nosiła tytuł „Komuniści wobec organizacji społecznych, polityka pamięci”. Rozproszenie tematyczne nie może jednak przesłonić tego, że umieszczone tu wystąpienia okazały się bardzo ciekawe: dr Szymon Gajewski opisywał relacje komunistów z niepodległościową organizacją „Ojczyzna”, Marcin Jurek skupił się na Związku Walki Młodych, a Artur Jachna na wizerunku podziemia zbrojnego w podręcznikach szkolnych okresu PRL i III RP.

Referenci i słuchacze mogli przy okazji konferencji obejrzyć towarzyszącą jej wystawę przygotowaną już w 2012 r. przez Oddział IPN w Rzeszowie, a zatytułowaną „Śladami zbrodni komunistycznych na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1956”. Ekspozycja powstała w ramach ogólnopolskiego projektu naukowo-dokumentacyjnego pt. „Śladami Zbrodni”⁶.

Pomysłodawcy konferencji – dyrektor rzeszowskiego oddziału IPN dr hab. Dariusz Iwaneczko i jego współpracownicy – zdecydowali się na dość nietypową formę obrad: zostały one rozbite na trzy dni, ale każdy z nich kończył się wczesnym popołudniem. W ten sposób impreza nie była przeładowana (jak to się często dzieje), ale skutkiem takiego rozwiązania było zgrupowanie części wystąpień w toczące się równoległe bloki.

⁵ Ostatnio zob. np. Dyskusja panelowa „Wołyn pod okupacją niemiecką”, Warszawa, 10 I 2020 r., <https://ipn.gov.pl/aktualnosci/85539,Dyskusja-panelowa-Wolyn-pod-okupacja-niemiecka-Warszawa-10-stycznia-2020.html?search=4707225379>, dostęp 25 V 2020 r.

⁶ Por. <https://slady.ipn.gov.pl>, dostęp 25 V 2020 r.

KONFERENCJE

Pokaźna część referentów rekrutowała się spośród pracowników Instytutu Pamięci Narodowej. Wypada jednak podkreślić, że równie istotna grupa reprezentowała także inne instytucje: ośrodki akademickie (takie jak Katolicki Uniwersytet Lubelski, Małopolska Uczelnia Państwowa w Oświęcimiu, Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Uniwersytet Śląski), archiwalne (Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Archiwum Państwowe w Tomaszowie Mazowieckim) oraz mniej znane organizacje naukowo-edukacyjne (m.in. Centrum Dialogu Między Religiami i Narodami w Przemyślu, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ośrodek Edukacji Obywatelskiej Centrum Młodzieży im. dr. H. Jordana w Krakowie, Regionalne Towarzystwo Naukowe w Przeworsku, Towarzystwo Miłośników Miasta Piły).

Prelegenci wywodzili się więc z bardzo różnorodnych środowisk, dzięki czemu cała impreza zyskała otwarty, ponadinstytucjonalny charakter. Należy również pochwalić rozmach tematyczny przedsięwzięcia: mimo naturalnego „ciążenia” IPN do tematów związanych z aparatem represji, nie zabrakło wielu innych, równie ważnych wątków: od analiz funkcjonowania instytucji państwowych, przez aspekty kulturalne, naukowe czy propagandowe, po zagadnienia lokalne czy emigracyjne. Ceną tej różnorodności okazały się pewne rozproszenie tematyczne i niejasność podziałów na poszczególne bloki, ale na pewno warto było taką cenę zapłacić.

Na koniec wypada zwrócić uwagę na dość nieoczywiste miejsce konferencji: była nim jedna z auli znajdująca się na sporym kampusie Politechniki Rzeszowskiej. Wybór tej lokalizacji umożliwił wielu prelegentom zapoznanie się po raz pierwszy z tą uczelnią. Dobre wrażenie wywarła nowoczesność kompleksu, co – w połączeniu z równie nowoczesnym, rozbudowującym się kampusem Uniwersytetu Rzeszowskiego – skłania do traktowania Rzeszowa jako prężnego, stosunkowo młodego i stale rozwijającego się ośrodka akademicko-naukowego.

PATRYK PLESKOT – dr hab. nauk politycznych, profesor nadzwyczajny w Małopolskiej Uczelni Państwowej (MUP) w Oświęcimiu, historyk, politolog. Obecnie główny specjalista w Oddziałowym Biurze Badań Naukowych IPN w Warszawie, a także kierownik Zakładu Myśli Politycznej i Teorii Polityki MUP. Interesuje się m.in. historią i historiografią francuską, historią społeczno-kulturalną i polityczną PRL, epoką Solidarności, migracjami, teoriami stosunków międzynarodowych, badaniami nad pamięcią społeczną oraz działalnością służb specjalnych. He is the author ponad 150 artykułów naukowych, a także autor, współautor lub redaktor ponad 35 książek.

DR HAB. PATRYK PLESKOT – historian, political scientist, doctor habilitatus of political science, associate professor at the Małopolska Uczelnia Państwowa (MUP) in Oświęcim. Currently, chief specialist in the IPN Branch Office for Scientific Research in Warsaw, and head of the Department of Political Thought at Pilecki University. He is interested in French history and historiography, the socio-cultural and political history of the PRL, the Solidarity era, migration, theories of international relations, research on social memory and the activities of secret services. He is the author of more than 150 academic articles, and author, co-author or editor of more than 35 books.